

UDK 811.163.42'367.622'37

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen 1. VII. 2005.

Prihvaćen za tisak 14. XII. 2005.

Tomislava Bošnjak

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

tbošnjak@ihjj.hr

GRAMATIČKA I SEMANTIČKA KOLEBLJIVOST DVOSLOŽNIH IMENICA SA SUFIKSOM *-EŽ*

U radu se na osnovi rječničke i tekstovne građe analiziraju dvosložne imenice u hrvatskom jeziku koje se tvore sufixsom *-ež*. Iznosi se različit gramatički i semantički status koji one imaju u hrvatskim rječnicima te se pokušavaju iznaći smjernice koje bi dovele, gdje je to moguće, do njihova preciznijega usustavljanja. Promišljaju se i razlozi postojeće gramatičke kolebljivosti.

1. Uvod

Proučavajući malo pozornije jednojezične rječnike hrvatskoga jezika, navikli smo za iste pojave vidati različita rješenja, od grafičkoga oblikovanja natuknica do definicija i odabira primjera. Pritom možemo i prosuđivati, te neki rječnik držati boljim od drugoga, jer je npr. pouzdaniji u odabiru riječi, svrhovitiji i točniji u opisu značenja, bliži (upotrebnoj) normi hrvatskoga standardnoga jezika, sustavniji u raspodjeli naglasaka i dr. Međutim, rjeđe ćemo naići na riječi (u ovom slučaju imenice) koje su u pojedinim rječnicima različito gramatički opisane s obzirom na rod i broj. Pri izradi morfološko-leksičke baze za *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* uočena je zanimljiva skupina dvosložnih imenica koje završavaju sufixsom *-ež*. Uz dvosložnost obilježuje ih i gotovo redovito isto mjesto i tip naglasaka. Takve su npr. *krpež, trpež, starež, kvarež, gnjilež, pilež, mutež, drijemež, trulež...*¹

¹ Ovdje neće biti riječ o dvosložnim imenicama sa sufixsom *-ež* stranoga podrijetla (*kotež, kortež, manež/manjež*) jer su one sasvim slučajno istoga morfološkoga sastava, a i naglasno se razlikuju od promatranih imenica. Isto su tako izostavljene neke imenice na *ež* koje danas označuju samo predmete poput *bodež, kalež, ribež* (iako se za potonju ne bi moglo isključiti i značenje procesa ribanja, pa i onoga što je oribano).

Ovaj je rad potaknut potrebom da se ukaže na različit status koji navedene imenice imaju u našim rječnicima. Naime, pri obradbi pojedine riječi pojavila se koji put nesigurnost u odabiru morfoloških kategorija za nju jer se činilo da katkada može imati oba roda, a gdje gdje ni broj nije bio jednoznačno utvrđen. Da bi se ta nesigurnost odagnala, posegnulo se za rječnicima² i drugim priručnicima, pa i internetom.³ No, u stanovitom broju slučajeva ni oni nisu pružili zadovoljavajući opis jer su i među njima uočene dvojnosti ili pak potpune različitosti. Zašto je tomu tako? Jedan je od razloga svakako i činjenica da su ove imenice danas poprilično rijetke (osim nekoliko iznimaka za koje je gramatički i semantički status neupitan) te se, napose one koje označuju vršenje kakve radnje, zamjenjuju nekim drugima (najčešće onima sa sufiksom *-nje*)⁴. I sam je sufiks *-ež* slabo plodan te danas vrlo rijetko služi u tvorbi novih riječi. Ipak, vidjet ćemo proizlazi li uočena dvojnost iz još kojega razloga.

2. Dvosložne imenice sa sufiksom *-ež* u hrvatskim jezičnim priručnicima

Gramatika *Barić i sur.* (1997) imenice sa sufiksom *-ež* svrstava među radne imenice i navodi za njih primjere *drijemež*, *grabež*, *krpež*, pretpostavljajući im muški rod jednine. *Raguž* (1997) navodi *mutež* u muškom rodu, *šiljež* kao “zbirnu množinu”, dok se *trulež*, *mladež* i *sitnež* pojavljuju kao imenice ženskoga roda (s genitivnim nastavkom *-i*). *Težak-Babić* (2004) u dijelu o tvorbi riječi sufiks *-ež* određuje kao slabo plodan sufiks u tvorbi imenica za stvari (*crtež*, *bodež*, *ribež*) i glagolskih imenica (*grabež*, *krpež*, *lavež*, *metež*, *drijemež*). U *Tvorbi riječi* S. Babića⁵ nije predviđena mogućnost da bi neka imeni-

² Radi pojednostavljivanja, rječnike ćemo kraće označiti *VA* (Veliki Anić, Rječnik hrvatskoga jezika, Novi liber), *Rhj* (Rječnik hrvatskoga jezika, Školska knjiga i Leksikografski zavod), *Benešić* (Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića) *Parčić* (Rječnik hrvatsko-talijanski), *ARj* (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU) *Adok* (Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, Matica hrvatska, Matica srpska). Budući da je kod *Velikoga Anića* iz 2003. iz kojega su preuzeti primjeri riječ o priređenom izdanju i moguće da je došlo do nekih izmjena u odnosu na prethodna izdanja, skraćenica se *VA* odnosi na ime rječnika, a ne autorovo ime.

³ Internet može pružiti važne obavijesti o upotrebi neke riječi na terenu (tisak, mrežne stranice različitih organizacija i pojedinaca, tekstovi različitih stilskih i sadržajnih razina). Valja svakako kazati da nam potvrda dvojnosti roda pronađena za određenu imenicu u kakvoj tiskovini ili čijoj mrežnoj stranici ne služi *a priori* kao argument za njezino takvo normativno određenje, no dvojnost koju u korpusu nalazimo obilježje je i naših rječnika, dakle nije riječ samo o tome da se praksa razilazi s normom nego je i norma nestabilna. Drugo je opet pitanje normativnosti naših jednojezičnih rječnika.

⁴ *Grabež* > grabljenje, *drijemež* > drijemanje, *krpež* > krpanje itd.

⁵ U buduće kraće *Tvorbi*.

ca imala dva oblika, takve se imenice pojavljuju bilo s nastavkom *-a* u genitivu jednine, dakle muškoga su roda, bilo s nastavkom *-i* u tom padežu, tj. ženskoga su roda. Prvih je, kako autor navodi, puno više, a nastale su od glagolskih i pridjevnih osnova. Označuju glagolske radnje: *bridež, cvilež, davež, drhtež, drijemež, gnjavež, grabež, krpež, metež, palež, svrbež, trpež* i razne stvari: *bodež, ribež, crtež, smrdež, živež*. Među imenicama nastalima od pridjevnih osnova navodi *drobež, gnjilež, mutež, sitnež, starež, trulež*. Imenica je ženskoga roda nekoliko i one su, kako stoji, raznih osnova: *klatež, mladež, mrtvež, pilež, škripež, tupež*. U jezičnom savjetniku *Barić i sur.* (1999) sve su zabilježene dvosložne imenice na *-ež* muškoga roda, odnosno bilježe se s nastavkom *-a* u genitivu jednine (*crtež, drijemež, grabež, klatež, krpež, lupež, madež, mrtvež, mutež, palež, sitnež, starež, trpež, trulež, živež*), osim imenice *mladež*.

3. Dvosložne imenice sa sufiksom -ež u rječnicima hrvatskoga jezika

Iz primjera prikupljenih iz šest rječnika hrvatskoga jezika može se uočiti različit gramatički status pojedinih imenica, koji djelomice proizlazi iz njihova različita semantičkoga opisa.⁶ Imenice koje su označene kurzivom naglasno se razlikuju od ostalih.⁷ To, naravno, nije ukupan broj takvih imenica koji se može naći u našim rječnicima; izdvojeni su najzanimljiviji primjeri.

⁶ Vidi popis izvora. U tablici nisu posebno naznačeni primjeri iz *Hrvatskoga enciklopedijskoga rječnika (HER)* jer su oni istovjetni onima iz *Velikoga Anića*. Štoviše, oznake za ženski rod uz imenicu *drijemež* koja se pojavljuje samo u *Velikom Aniću* (u prethodnim je izdanjima u muškome) nalazi se i u *HER*-u.

⁷ Naime, u *Rhj* i *VA* zabilježeni su kratkosilazni naglasci za *madež* i *šiljež*, a u *Rhj* moguć je i za *živež* (*madež* je u oba bez zanaglasne dužine). Osim ovih imenica, južnim je novoštokavcima i *crtež* s kratkosilaznim naglaskom na *r* i dužinom na *e*.

imenica	VA	Rhj	ARJ	Parčić	Benešić	Adok
barež				m i ž		m
crtež	m	m	m	m		m
cvrčež			m	m		m
davež	m i ž					
drijemež	ž ^I	m	m	m	m	m
garež	m i ž		m	m		ž i m
gladež			m	m		ž zb
gnjavež			m	m		ž
gnjilež	ž i m	m	m	m	m i ž	ž i m
grabež	m i ž	m	m i ž	m i ž	m	m i ž
klatež	ž zb	ž mn	m	m	m i ž	m i ž
krpež	m i ž	m	m i ž	m	m	m i ž
kvarež	ž i m		ž i m			m i ž
lavež	m	m	m	m		
lupež	m	m	m	m	m	
metež	m	m	m	m	m	
<i>m(l)adež</i>	m	m	m	m	m	
mladež	ž	ž	ž	ž	ž	
mrtvež			m	m	m i ž	
mutež	ž i m ^{II}	m	m i ž	m	m	
palež	m	m	m i ž	m	m	
pilež	m			m zb	m	
platež			m	m	m	
prdež	m		m	m		
rudež	m	m	m	m i ž	m	
sitnež	m i ž	m	m i ž	m		0 ^{III}
slabež			ž zb			
smrdež		m	m	m		
stalež	m	m	m	m		
starež	m i ž	ž	ž	ž		
svrbež	m	m	m	m		
<i>šiljež</i>	ž zb	ž zb		ž zb		
trpež			m	m		
trulež	m (ž)	ž	m	m	m	
tupež				ž		
živež	ž ^{IV}	m		m		

^I Tako je u *Velikom Aniću* (2003), dok je u *Anić* (1998) u muškom rodu.

^{II} U *VA* postoje dvije natuknice, dakle, dvije imenice koje se razlikuju značenjem: u jednoj je riječ o ženskome, a u drugoj o muškom rodu.

^{III} Pojavljuje se u tekstu rječnika i ondje je muškoga roda.

^{IV} Tako je u *Velikom Aniću* (2003) dok je u *Anić* (1998) u muškom rodu.

4. Dvosložne imenice sa sufiksom -ež na mrežnim stranicama i prema anketi među studentima

Da izneseni primjeri ne bi bili samo “institucionalno ovjereni” podatci, iznjet ćemo i neke primjere na koje se može naići drugdje (najviše na mrežnim stranicama). Tako su zabilježene potvrde za sljedeće imenice: *gnjavež*, *davež*, *grabež*, *krpež*, *garež*, *starež*, *kvarež*⁸, *trulež*, *gnjilež*, *klatež*, *mutež*, *sitnež*, *pilež* i *tupež*. U prilog tvrdnji o kolebanju u odabiru roda ovim imenicama ide i činjenica da se sve (osim imenice *pilež*) pojavljuju u oba roda; naravno, to je katkada ograničeno samo na jedan ili dva primjera, ali je u nekim slučajevima i do pola primjera jednoga roda, a pola drugoga.⁹ Imenice *gnjavež* i *krpež* pojavljuju se gotovo uvijek u muškom rodu jednine, ali je zabilježen i pokoji primjer u ženskom rodu. Nasuprot tomu, *garež*, *starež* i *gnjilež* redovito su ženskoga roda, a u jednom ili dva primjera muškoga. Imenice pak *davež*, *grabež*, *mutež*, *trulež*, *klatež*, *sitnež*, *tupež* pojavljuju se gotovo podjednako u oba roda. Razlog ovomu može se možda pronaći u semantičkoj pozadini koja je u ovih posljednjih složenija. Analizom primjera pokušat će se utvrditi u kojem je stupnju takva pretpostavka opravdana.

Gornji je popis imenica ponuđen studentima kroatistike koji su trebali upisati pored svake imenice pripadajući joj rod.¹⁰ Kod znatnoga su broja imenica studenti pribilježili i oba roda. Prema očekivanju, samo su za imenice *crtež*, *madež*, *metež*, *lupež*, *stalež* (muški rod) i *mladež* (ženski) odgovori jednoznačni kod svih ispitanika. Među imenice koje su studenti označili pretežito kao imenice muškoga roda idu *gnjavež*, *davež*, *grabež*, *svrbež*, *cvrčež*, *smrdež*, *prdež*, *palež*, *stalež*, *mutež*, *lavež*, *drijemež*. Međutim, i među njima ima razlika, pa je tako kod nekih postotak muškoga roda 90% i više (*davež*, *svrbež*, *lavež*), a kod drugih od 60 do 70% (*grabež*, *mutež*, *palež*). Ženskoga su roda većinom imenice *gladež*, *barež*, *trulež*, *gnjilež*, *klatež*, *živež*, *slabež*, gdje također postoje navedene razlike. Imenice *trpež*, *garež*, *kvarež*, *platež*, *pilež*, *šiljež*, *sitnež*, *tupež* i *mrtvež* gotovo su podjednako muškoga i ženskoga roda. Vidljivo je da samo za jedan mali dio ovih imenica postoji čvrst stav o rodu, dok većina dopušta u većoj ili manjoj mjeri oba. Zasigurno je djelomice tomu razlog i njihova rela-

⁸ Za tu su imenicu pronađeni samo primjeri iz srpskoga jezika.

⁹ Treba napomenuti da ovaj način provjere primjerima iz korpusa nije sasvim vjerodostojan (barem što se tiče broja primjera za jedan ili drugi oblik) jer se u brojnim slučajevima nije moglo iz primjera razlučiti kojega je roda imenica (kad se pojavljuje u akuzativu jednine ili kad je subjekt predikata u prezentu bez drugih oznaka).

¹⁰ Zahvaljujem dr. sc. Bernardini Petrović koja je provela anketu među studentima druge godine kroatistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na kolegiju *Hrvatski standardni jezik*. Anketu su ispunila trideset četiri studenta.

tivno mala čestota te je moguće da nekima od njih studenti mogu tek nagađati značenje.

5. Analiza odabranih primjera

Valja pripomenuti da iz navedene tablice neće biti napose analizirani svi primjeri, nego samo oni zanimljiviji, tj. češće upotrebe u kojih je uočena nestabilnost gramatičkoga i semantičkoga opisa. Namjera rada nije (iako bi zbog toga moglo biti zamjerka) jezično-povijesna analiza ovih riječi, tj. potraga za najstarijim zabilježbama i pokušaj da se možda tako bolje odredi njihov standardni oblik, nego više analiza njihova stvarnoga funkcioniranja u današnjem hrvatskom leksiku. U svakodnevnoj komunikaciji govornik jednoga jezika prvo polazi od značenja koje želi svojom porukom prenijeti te se s tom svrhom odlučuje za određenu leksičku jedinicu. Nije isto želi li kazati *Kako preživjeti takav davež?* ili *Taj davež mi dosađuje danima!*. Gramatička struktura te imenice u oba je primjera ista, ali je njihovo značenje drukčije. Ta imenica danas ne znači davljenje u doslovnom smislu, ali vidimo da je dvostruko apstrahirana. Najprije kao imenica u značenju "dosađivanje, gnjavljenje", a zatim je izraz prešao i na osobu kojoj se takvo ponašanje pripisuje. U primjerima *Doseljena klatež koje u Rijeci ima odasvud*, *Razni je klatež, uglavnom njemački i francuski...*; *Nekoliko danguba i noćnih klateža pronašlo je potrebnim zjati u mjesec pred školskom zgradom* mogu se vidjeti tri različita gramatička ostvaraja riječi *klatež* s obzirom na rod i broj: zbirna imenica ženskoga roda (samo u jednini), zbirna imenica muškoga roda (samo u jednini)¹¹ te imenica u muškom rodu jednine (u primjeru u množini) u ovisnosti o tome što se njome htjelo izraziti: "osobe iz najnižeg društvenog sloja, skitnice, propalice, ološ" ili pak *jedan* "skitnica, probisvijet, protuha". Kad je riječ o jednom pojedincu pojavljuje se u muškom rodu, dok skup takvih, sudeći po zabilježenom, dopušta oba roda. Od sedam analiziranih izvora, u čak pet ih je imenica *klatež* različito gramatički opisana (*VA*: ž zb.; *Rhj*: ž mn.; *ARj* i *Parčić*: m.r.; *Benešić* i *Adok*: m i ž.r.; *Tvorba*: ž.r.). U primjerima iz naših rječnika vidjelo se kako je ovakvih nepodudaranja nezanemariv broj.

Kad je riječ o gramatičkom opisu imenica kojima se označuje vršenje gla-

¹¹ U našim je suvremenim gramatikama praksa zbirne imenice navoditi bilo u ženskome bilo u srednjem rodu, u njima nema primjera zbirne imenice u muškom rodu. Ovomu valja dodati da imenice koje u genitivu završavaju na *-a* ovdje tretiramo imenicama muškoga roda, a one s nastavkom *-i* u genitivu ženskoga roda, iako se naravno takav postupak ne može uvijek primijeniti.

golske radnje, tzv. radnim imenicama (*palež, cvilež, drijemež, lavež* i dr.),¹² literatura je potpuno suglasna s upotrebnom praksom: takve su imenice redovito u muškom rodu jednine.¹³ Tomu se mogu pridodati i imenice koje znače kakve predmete poput *bodež, ribež, crtež*¹⁴, te danas vrlo česte imenice poput *madež, metež, svrbež* i sl. Rod je imenice *mladež* također neupitan. Problem, međutim, nastaje kada neke od tih imenica dopuštaju i drugo, dodatno tumačenje, kao što su npr. *davež, gnjavež, grabež, krpež*. Takvih je i među imenicama s pridjevnom osnovom: *gnjilež, mutež, sitnež, starež, trulež*.

Pokušat ćemo vidjeti kako se semantički ponaša ono što je iza morfološke strukture, može li se govoriti o semantičkom, značenjskom uvjetovanju same gramatičke strukture i u kojoj mjeri? Spomenuto je da neke od tih imenica (bolje reći njihovi oblici) mogu imati još pokoje značenje, što su u jednom broju primjera potvrdili i rječnici u njihovu opisu. Hoće li se u tom slučaju novomu značenju pridodati nova gramatička odrednica? Sudeći po onome što bilježe naši rječnici, takav je postupak djelomice proveden. U *VA* je najviše takvih dvojnih oznaka,¹⁵ dok ih u *Rhj* uopće nema. Tamo je, naime, ukinuta dvostrukost bez obzira ima li pripadajuća imenica jedno ili tri značenja. Manji je broj imenica koje se pojavljuju samo u jednom značenju, ali im se ipak pridodaju oba roda (*sitnež, garež*) i to u *VA*, dok je nešto veći broj onih koji se pojavljuju samo u jednom rodu bez obzira na dva ili tri značenja u *Rhj* (*grabež, starež, trulež, mutež*).

Već spomenutu imenicu *davež* nalazimo samo u *VA* i u *Tvorbi*. U prvome je morfološka oznaka *m* i *ž*, s nastavcima u *G* -*a*/*i*, a definira se: 1. ‘gnjavaža, dosađivanje dugim pričama ili predavanjima, nepodnošljivo pričanje ili pripovijedanje i sl.’ te 2. ‘onaj koji gnjavi ili dosađuje’. Navodi se i primjer *on/ona je pravi davež*, čime se određuje kao imenica muškoga roda. Nije naveden primjer iz kojega bi se moglo vidjeti kad se ta imenica upotrebljava u ženskom rodu, pa bi se moglo zaključiti da je odabir roda sasvim proizvoljan. U teksto-

¹² Ipak, trebalo bi možda reći kako je ovaj tip radnih imenica ponešto apstraktniji od njihovih inačica na -*je*.

¹³ Doduše, rečeno je da se u *VA* (2003) uz imenicu *drijemež* pojavljuje odrednica za ženski rod, dok je u prethodnim izdanjima uz nju oznaka muškoga roda. Za imenicu je *škripež* u *Tvorbi riječi* genitivni nastavak -*i* u značenju ‘škripanje’, pretpostavlja se. Možda je ta imenica određena po analogiji s imenicom ženskoga roda *škripa*.

¹⁴ Iako se ne bi mogla isključiti mogućnost da je možda nekada, u ranijim fazama hrvatskoga jezika *crtež* označavao i samu radnju, tj. crtanje.

¹⁵ Međutim, bez obzira na navođenje obaju rodova uz imenicu, iz oblikovanja natuknice i iznesenih primjera nije sasvim jasno u kojem je značenju imenica u muškome, a u kojem u ženskom rodu ili su potpuno međusobno zamjenjive, pa u istom značenju mogu biti u oba roda. Najčešće se bilježi *m* i *ž*, rjeđe *ž* i *m* pa čak i *m* (*ž*).

vima koji se nalaze na mrežnim stranicama također se pojavljuje u navedenim značenjima, ali je broj primjera kojima se izražava prvo značenje znatno veći i oni su pretežno u muškom rodu (*njemu je bio davež čupanje obrva; taj časopis ne nudi uobičajeni davež; taj besmisleni davež i trpež; ali ti misaoni pasaži doimali su se kao notorna davež*). U drugom je značenju tek u dva-tri primjera jasno koji je rod u pitanju (*gosti su nekad znali biti prava davež; invalidi katkada znaju biti pravi davež; a da ti uleti neki davež nad davežima i počne te maltretirati* itd.). Moguće je tumačenje da je samo u trećem primjeru zaista riječ o značenju “onaj koji dosađuje”, a da se prva dva odnose također na prvo značenje (*gosti su nekad znali biti prava gnjavaža*, u smislu prisutnost gostiju i brige oko njih). Iz ovih se nekoliko primjera vidi da je značenje ove imenice ponešto šire od onoga koje nalazimo u rječniku (to nije samo dosađivanje dugim pričama i nepodnošljivo pripovijedanje nego uključuje i značenje čega drugoga što je u neku ruku dosadno, “naporno”, što gnjavi, bilo da je riječ o radnji ili osobi).

Imenica **gnjavež** samo je u *Adoku* ženskoga roda i upućuje na “gnjavaža”, dok je na drugim mjestima (*ARj, Parčić, Tvorba riječi*) muškoga roda u značenju “gnjavljenje”, “tlačenje”, “dosađivanje”. Bit će da je zabilježeni ženski rod ostvaren zbog bliskosti s imenicom gnjavaža u značenju “mučan, dosadan posao; dosada, dosađivanje, dosadni trenuci” na koju upućuje. Iz primjera koji je naveden ne može se, naime, sa sigurnošću znati o kojem je rodu riječ.¹⁶ Ove imenice nema u dvama aktualnim rječnicima hrvatskoga jezika, dok nam izvanrječnički primjeri većinom pokazuju ovu imenicu u značenju “onaj koji gnjavi, dosađuje”, slično imenici *davež* (*hranjenje kod stola pretvorit će vašeg psa u gnjaveža; od deset potencijalnih gnjavatora, naći će se barem jedna podnošljiva gnjavež*). Zanimljivo je kako je ovdje odabirom riječi *gnjavež* autor vjerojatno htio istaknuti i nijansu u značenju koja je prisutna između ovih dviju imenica (*gnjavator, gnjavež*), a da se opet previše ne udalji od pojma “onaj koji gnjavi”. No, moguće je i tumačenje da je leksem *gnjavež* upotrijebljen da bi se izbjeglo ponavljanje prvoga. U značenju ‘gnjavaže’ ta se imenica pojavljuje u muškom rodu (*...meni na pamet padne urast. Veći gnjavež od izrasta*). Osim što se kod ovih imenica katkada ne može ni iz konteksta utvrditi rod, na slične probleme nailazimo i u određivanju značenja. Tako u primjeru *ne mogu normalno ni surfat kad mi svi pušu za vratom (brat i 2 sestre, svi mlađi od mene, gnjavež teški)* nije sasvim jasno je li riječ o bratu i sestrama koji su gnjavež, dosadnjakovići, ili općenito o toj situaciji koja je gnjavež, gnjavaža.

Oblik se imenice **grabež** negdje pojavljuje samo kao (radna) imenica muškoga roda u značenju “grabljenje, otimanje, pljačka” i sl., dok se drugdje pri-

¹⁶ *Gnjevetalo ne zna pročitati riječ pa škraba nesmotrenost, gnjavež.*

dodaje značenje onog ‘što je ugrabljeno, oteto, dobiveno pljačkom, grabežom’. U *Rhj* su zabilježena oba značenja, ali samo s oznakom muškoga roda, dok u *VA* na primjer stoji i ženski rod. Nije jasno podrazumijeva li ovo drugo značenje izravno i oblik ženskoga roda, jer se npr. u *Parčiću* i *ARj* pojavljuju oznake za oba roda, a podrazumijeva se samo prvo značenje. Ovo drugo značenje u kojem bi *grabež* bio ono što je ugrabljeno, dakle plijen, čini se pomalo labavim, međutim u primjeru *tako su njihove kuće pune grabeža, postadoše veliki i bogati* to bi se zaista moglo tako protumačiti. Sa stajališta roda stanje je složenije jer se podjednako pojavljuje i muški i ženski (*ta je grabež intezivnija što su slabiji razvojni rezultati društva; u tijeku je najveća grabež do sada; došao je rat, ali je došao i grabež za materijalnim dobrima; ...jer taj grabež i pljačka nisu bili...*). Budući da je značenje koje prenosi ipak određeni proces ili rezultat toga procesa, možda bi prikladniji bio muški rod sukladno drugim imenicama sličnih obilježja (*palež, davež, drijemež, gnjavež* i dr.).

Već je spomenuto da imenica *klatež* može imati trostruk gramatički oblik (s obzirom na rod i broj), ali su joj dva osnovna značenja ovisno o tome je li riječ o jednoj osobi ili o više osoba s tim osobinama. Najviše je primjera kojima se upućuje na više osoba, i to češće kao zbirna imenica ženskoga roda (*toliko karakterističan za moralnu klatež proizišlu iz nižih društvenih slojeva; napadao Haški sud i “međunarodnu klatež”; previše popustljiv prema bjelosvjetskoj klateži; ali tu su Lijanovići i sav drugi klatež hadezeovskog privatizacijskog mutlježa*). U primjerima koji upućuju na jednoga pripadnika zabilježen je samo muški rod (*smjesta bih ubila trubadura i objesila ga na drvo (...) taj šareni klatež...da se njiše*). Čini se ispravnim, a i primjeri to pokazuju, u značenju zbirnosti dati prednost ženskomu rodu.¹⁷ *ARj* i *Parčićev* rječnik imaju oznaku samo muškoga roda, ali u njima značenje i podrazumijeva jednoga čovjeka koji se klati, skitnicu.

Za imenicu *gladež* u rječnicima su pronađena dva značenja i dva oblika. Kad joj je značenje ‘glad’, muškoga je roda (*Parčić, ARj*), a znači li *gladnice*, ‘izgladnjele osobe’ (*Adok*) ženskoga je roda. Primjeri koji se mogu naći (*HDZ-ova najbolja sadež je njihova gladež; poticat ćemo razvoj sustavne skrbi o toj jadnoj i ugroženoj gladeži*) u ženskom su rodu, upućuju na zbirno, ali je riječ o ironiji, zapravo se želi reći *mladež*. Dakle, zbog sličnosti oblika autoru se učinilo zgodnim imenovati opće poznat pojam manje poznatim, a k tomu dobiti na izražajnosti.

Zanimljivi su oblici i značenja koja se pripisuju imenici *starež*. U *Tvorbi*

¹⁷ Tako se ponaša i imenica *slabež* koju bilježi samo Akademijin rječnik kao zbirnu imenicu ženskoga roda u značenju istom što i *slabić* u množini.

svrstana je među imenice muškoga roda pridjevne osnove, no kako se tamo ne navodi značenje, ne može se pouzdano reći na što se točno misli. U *VA* se ta imenica pojavljuje u oba roda, a značenja su joj čak tri: 1. ‘ukupnost svega što je ostavljeno ili bačeno kao staro i rabljeno, stare stvari, stara odjeća’; 2. ‘ono što odiše ukvarenošću od stajanja (smrdi po stareži)’; 3. *žarg.* ‘stari ljudi’. U drugom je značenju zabilježen primjer koji upućuje da je riječ o ženskom rodu, no jasno je da i druga dva značenja lako mogu predstavljati oblik imenice ženskoga roda, tim više što *starež* kao ‘stari ljudi’ može doći u odnos s *mladež* za mlade (ljude). Sinonim joj je *starčad* koji nalazimo u *Rhj* u drugom navedenom značenju: 1. ‘stare stvari’ i 2. ‘stariji ljudi, starci i starice, starčad’ uz stilsku odrednicu *pogr.* i primjer *starež* i *mladež*. *Parčić* također navodi ž.r. i to samo u značenju starudije, ostataka stare odjeće. Primjeri iz drugih izvora potvrđuju nam upravo ovo tzv. pogrdno značenje kao najčešće, također u ženskom rodu (*za propupalu mladež, rezigniranu starež; mladež može biti starija i pokornija i od najstarije stareži*; ali i *umorni će starež raditi, a odmorna visokoškolvana mladež* itd.). I iz ovih se primjera može vidjeti kako su ove dvije imenice povezane, te je *starež* ovo značenje vjerojatno dobila upravo da se izrazi odnos prema *mladeži*.¹⁸ Iako je ovo značenje najčešće, zabilježeni su i primjeri iz kojih bi se moglo razaznati ono prvo značenje u smislu svega što je odbačeno ili ostavljeno kao staro i rabljeno (*odbačeni u povijesnu starež; u ovom kraju stareži i dima najljepši dan poružni*), no u drugom primjeru nije sasvim jasno je li pjesnik (*Cesarić*) mislio upravo na tu *starež*. Kad je o gramatičkom opisu riječ, čini se da je rod jasan, ali pitanje broja može ostati otvorenim. Naime, možda bi se obje imenice (poput *klatež*) mogle promatrati kao zbirne jer upućuju na ‘skup pojedinih primjeraka shvaćenih kao cjelina u kojoj se ne izdvaja pojedini član toga skupa’.¹⁹

Sitnež u rječnicima nalazimo u značenju ‘sitne stvari, sitni predmeti’, a u *Rhj* još i ‘drobljeni i prosijan kamen koji se rabi za izradu betona i asfalta ili izravno u cestogradnji’. *ARj* upućuje na *sitniž*, odnosno *sitniš*,²⁰ a navodi pri-

¹⁸ Tomu u prilog ide i činjenica da se u starijim rječnicima (osim na jednom mjestu u *ARj*, ali kao *jedan starac*) ne pojavljuje u tom značenju.

¹⁹ Definicija zbirnih imenica u *Barić i sur.* (1997.)

²⁰ U *VA* se kod imenice *sitniš*, u značenju 2. upućuje na *sitnež*. Danas je, međutim, ‘sitnišu’ semantičko polje jako suženo i gotovo se jedino upotrebljava u značenju *sitnoga* (kovanoga) novca, ili općenito kakve *sitne* novčane sume. *Adok* pak, navodi *sitnež* uz *drobež* koji znači ono što je razdrobljeno, *sitno*, neznatno: *neobični drobež i sitnež*. Kad smo već kod imenice *sitniš*, spomenimo kako postoje mišljenja da bi ona i još pokoja imenica muškoga roda poput imenice *ološ* po svojem značenju mogle biti zbirne. Kad označuju skup, one to svakako jesu, ali u gramatičkom smislu one bi mogle imati regularnu množinu *ološi, sitniši*, što ih razlikuje od tzv. pravih zbirnih imenica (iako je ta množina zapravo od *ološa* kao jednog primjerka). Usput re-

mjer gdje *sitnež* označuje i malu djecu (*eto osmero ih ostalo, ama sve sitnež osim pokojnog Pavla*), gdje bi se onda ona mogla tumačiti kao zbirna imenica. Osnovno značenje koje donose rječnici potkrijepljeno je i primjerima s terena (*nije očekivao više nego sitnež što smo ga na summitu NATO-a dobili; neza-poslene koji su prisiljeni raditi na crno ili honorar i sličan sitnež; ali ragu juha od sitneži kunića; domaća juha od pileće sitneži*). Danas se *sitnež* češće pojavljuje u apstraktnijem značenju i odnosi se na živo čemu svjedoče i ovi primjeri (*a četvrta je struja partijske sitneži koja čeka ishod frtutme; vidi dalje i bolje od ove sitneži šta plazi po podu i kupi mrvice; i nosača zvuka današnje estradne sitneži; ali profesionalni špijunski sitnež koji je radio* itd.). Iz tablice se vidi da se u *VA* navode oba roda, iako ne izdvaja drugo značenje, u *ARj* također (ali u dvjema natuknicama), a u *Rhj* samo muški. Upravo je zanimljivo da je u *Rhj* zabilježen samo muški rod i za značenje vrste drobljenoga kamena, a u primjerima do kojih se moglo doći (više od šezdeset) za muški rod nije nađena nijedna potvrda, svi su ženskoga roda! (*40 kubika kamene sitneži; posipanje gradskih ulica solju i kamenom sitneži*). Iz navedenih se primjera može vidjeti kako se imenica *sitnež* u značenju najbližem imenici *sitniš* pojavljuje u muškom rodu, a ondje gdje joj je značenje preneseno na apstraktniju razinu i gdje se odnosi na živo, najčešće je u ženskom rodu (ne vrijedi jedino za primjere iz kulinarstva gdje se misli na iznutrice). Budući da je bilo primjera u kojima se *sitnež* samostalno pojavljuje, bez posebnoga kvalifikatora (npr. *sitnež koju, grebući po samome dnu, sve više na, nekoć slavni festival, dovlači koća* i sl.) kad znači kakav skup beznačajnih (osoba), možda bi se o toj riječi i u tom smislu moglo govoriti kao o zbirnoj imenici.

Imenica se *krpež* pojavljuje u svim rječnicima u muškom rodu, a u nekima joj je pridružen i ženski (*VA, ARj* – samo u jednom ekavskom primjeru iz 18. st., *Adok*). Značenja su najčešće dva: kao “neprestano krpanje” i “ono što je zakrpano, skrpano; krparija”.²¹ U *Adoku* se navodi i značenje “onoga što je sklepano, bez unutrašnje povezanosti, loše djelo, krparija”, dakle u prenesenom smislu nešto što nije dobro i smisljeno napravljeno.²² Iz primjera se ne može razaznati da bi ondje gdje su navedena oba roda jednomu značenju bio pridružen jedan, a drugomu drugi rod, odnosno prvomu muški, a drugomu ženski. U dru-

čeno, i s imenicom *ološ* postoje kolebanja u rodu pa se uz najčešći muški, pojavljuje gdjegdje i u ženskom rodu *svu tu ološ treba strpat u zatvor; izvrsna meta za kriminalce i ostalu ološ* (časopis *Zarez, Iskon portal*).

²¹ U Parčićevu je rječniku značenje samo radnje, a u Benešićevu samo onoga što je zakrpano, no oba imaju muški rod.

²² Doduše, primjer koji navodi srpskoga je autora (*Za Štrosmajera i Račkog je dualizam jedan krpež koji će trajati samo do prve spoljašnje krize*).

gim se primjerima ova imenica pojavljuje u muškome i rjeđe u ženskom rodu, ali gotovo jedino u značenju onoga što je zakrpano, nabrzo skrpano (od različitih elemenata), često bez logične povezanosti (*zbunjeno je gledao četiri mala Latinosa čiji je krpež²³ napravio sve kako treba; scenarij ovog filma izgleda kao totalna krpež; načinjene od krpeži, kože, ljepila...; to je nešto drugo nego taj šareni krpež*). Uzmu li se primjeri u obzir, te činjenica da je i u *ARj* ova imenica u hrvatskim primjerima muškoga roda, a tako je u *Parčiću* i *Benešiću*, čini se ispravnim u oba značenja ovu imenicu držati imenicom muškoga roda.

I imenicu *mutež* može se dvojako (negdje trojako) promatrati: kao “postupak onoga koji muti, muljanje, mutan postupak” i kao “ono što se zamutilo, mutna tekućina”. U *VA* su dvije natuknice, u značenju postupka s oznakom muškoga roda, a u značenju onoga što se zamutilo ženskoga. Ženski rod donosi još i *ARj*, ali ne u posebnoj natuknici, a značenje mu je samo “štogod mutno, talog”, takvo je značenje i u *Benešiću*. U *Parčiću* je pak također muški rod, no značenje upućuje na “nemir, nered”.²⁴ U *Rhj* navode se tri značenja: 1. mutna tekućina, 2. mutan postupak i 3. zbrka – uz primjer *mutež u glavi* – svi u muškom rodu. Primjeri na koje možemo naići izvan rječnika pružaju zanimljivu lepezu značenja ove imenice od kojih je većina prenesena. Primjeri: *stranke čiji ideološki mutež upućuje na neprirodnost te koalicije; vraćalo je Hrvatsku u balkanski mutež kojega se formalno gnušala; ovo sve skupa je neka mutež upućuju na ono što nije čisto, jasno, gdje ima svega i svašta (dakle, nije samo u pitanju mutna tekućina)*. Primjeri *svako glasanje se logira, te blokira mutež s glasovima; dugoprstići mirno uživaju u stečevinama pljačke i gospodarsko-političkog muteža* potkrjepljuju značenje mutna, nezakonita, u najmanju ruku sumnjiva posla. Naišlo se i na primjere u kojima je ova imenica upotrijebljena za živo, u značenju onoga koji nešto muti (*glasove usmjeriti muteži Rojsova tipa ipak bez mašte su (...) isprazni, bezlični, dosadni, seronje i muteži*). Ovdje *mutež* funkcionira kao zbirna imenica ženskoga roda za takav tip/skup ljudi i kao nezbirna imenica muškoga roda u jednini kojom je označen predstavnik toga tipa ljudi (isto se može vidjeti kod imenice *klatež*). Pitanje roda nije sasvim riješeno, primjeri se pojavljuju u oba, ali se mogu uočiti neki smjerovi. To se ponajprije tiče imenice u značenju radnje, odnosno postupka gdje preteže muški rod koji prelazi i na sve oblike prenesenoga značenja ove imenice (bilo da je riječ o sumnjivu, nejasnu, nepoštenu postupku ili stanju nečega takvoga). Ženski bi rod ostao moguć u stvarnom značenju onoga što je mutno, zamućeno (tekući-

²³ Misli se na napravu koju su izradili.

²⁴ Budući da je *Parčićev* rječnik zapravo dvojezični hrvatsko-talijanski rječnik, značenja koja on donosi pokušavaju se razaznati iz talijanskoga prijevoda, to dakako, nije uvijek najpouzdaniji način njihova utvrđivanja.

na, talog kave i sl.) (*analiza vrste vode obuhvaća određivanje boje, muteži, pH vrijednosti...; vađenje pijeska, granja, lišća, muteži i sl.; ličili na društveni stalež sa dna socijalne ljestvice, na talog muteži...*), te u netom spomenutom značenju za skup osoba (ako bi takvo tumačenje bilo prihvaćeno).

Imenica **garež** u dvama se rječnicima pojavljuje u oba roda (*VA* i *Adok*), dok je u drugima samo muškoga.²⁵ Značenje je samo jedno: čađa, gar. Međutim, u primjerima iz drugih izvora u većini je slučajeva riječ o ženskom rodu (*tisuće hektara zelenoga mediteranskog blaga pretvaraju u smrdljivu crnu garež; a mjestimice je vidljiva garež; vidi se bijela haljinica koja je sad sva u gareži; sprječava stvaranje gareži na klipovima; ali poput plamena i gareža vatre; o čemu svjedoči garež koji je pronađen na više mjesta*). Pitanje je roda ovdje nešto složenije. Naime, oba su roda opravdana, ženski je, istina, danas znatno češći, pogotovo kad je riječ o *gareži* u vozilima. U tom bi se slučaju moglo navesti oba, a prednost dati ženskomu. Tomu bi u prilog išla i moguća analogija s imenicom *palež* kad ova znači ‘paljevina’, vonj onoga što je zapaljeno, koja je ženskoga roda (*ARj*). Na neki je način i *garež* nastala od onoga što je izgorjelo.

U onim rječnicima u kojima je zastupljena (*VA*, *ARj*, *Adok*), imenica **kvarež** pojavljuje se u oba roda, odnosno obje deklinacije. Nailazimo na tri značenja: u *VA* je to ‘proces kvarenja, vanjski znak dostupan osjetilima da se što kvari u odnosu na svoje zdravo ili ispravno stanje’ uz primjer za ženski rod (*vonj kvareži*); u *Adoku* je prvo značenje također ‘kvarenje’ samo je ovdje riječ o stanju, a ne o procesu ‘kvarenje, kvarno stanje’, dok mu je drugo značenje ‘kvarna, pokvarena roba’. *ARj* upućuje na *kvarenje*, a primjere donosi u ženskom i muškom rodu.²⁶ Kakav je danas status ove riječi dovoljno govori to što na mrežnim stranicama za nju nije zabilježen nijedan primjer u tekstovima na hrvatskom jeziku (ima ih u tekstovima na srpskome).

Jedna od imenica u koje je najviše izražena kolebljivost u rodu (a vidjet će se i u značenju) jest imenica **trulež**. U *VA* su navedena oba roda,²⁷ u značenju ‘ono što je trulo, mjesto zahvaćeno truljenjem’, ‘truljenje, stanje onoga što je trulo; trulost, trulina’, te ‘moralni i društveni pad, ljudi propali u moralnom smislu’. *Rhj*, gdje je ženskoga roda, nema ovoga drugoga značenja iz *VA*, ali uključuje značenje ‘gljivične bolesti voća i povrća’, a navodi i ‘moralnu pokvarenost, izopačenost’. U *Parčiću* i *ARj* je imenica zabilježena u starijoj ina-

²⁵ U *Rhj* je nema.

²⁶ U Šuleka je na primjer zabilježen ženski rod, u Pavlinovića muški.

²⁷ Oznaka m(ž) vjerojatno znači da je običniji i češći muški rod, ali da se može pojaviti i u ženskom.

ćici *truhlež*. U *Parčiću* ona ima i značenje truljenja kosti. *ARj* donosi značenje “trule stvari, ono što trune ili je istrulo” i u prenesenom smislu “trulost, pokvarenost, nered”. Većina mu je primjera u muškom rodu, ali se navodi pokoji i u ženskome. Čini se prihvatljivom definicija koja kaže da je to ono što je trulo, trule stvari, ali i samo stanje trulosti, iako je katkada to dvoje teško razlikovati. Analizirajući primjere prikupljene na mrežnim stranicama može se uočiti nešto veći broj imenica u ženskom rodu, napose kad se *trulež* pojavljuje u svojem osnovnom značenju (*no kako duboko je trulež zahvatila srž jabuke; trulež unutarnjeg dijela debla; ni dati da pravednik tvoj truleži ugleda; ali i na vrhu zdraviji, a ispod crni trulež* (o krumpiru) ili se odnosi na vrstu bolesti bilja (*siva trulež grožđa; bijela trulež stabljike; vršna trulež* i sl.). Znatno je broj primjera pronađen za *trulež* u prenesenom značenju (*ispod morske površine skuplja sav moralni i duhovni trulež današnje ‘prirode i društva’; krajnji trulež buržoazije; ali knjiga postaje sinonim za svu trulež u državi Danskoj; očistimo postojeću trulež među nama; ti držiš predavanje kako je film scenaristička trulež*). Kod prenesenoga je značenja malo teže odrediti koji oblik ima prednost jer se u svakodnevnoj komunikaciji ravnomjerno pojavljuju oba. Međutim, pozornijom bi se analizom iznesenih primjera dalo zaključiti kako muški rod preteže kada imenica znači nekakvo trulo *stanje*, truljenje, trulost, pokvarenost koje je prisutno ili vlada (u nekoj državi, na nekim pozicijama, u karakteru pojedinca ili društvenoga sloja). Kada zaista označuje ono (što je) *trulo* (posao, ideja, ljudi, proizvod), češća je i čini se opravdanija upotreba imenice u ženskom rodu (analogno imenici u osnovnom značenju onoga što je zahvaćeno truljenjem).

Iako na prvi pogled vrlo slična prethodnoj imenici, *gnjilež* se u literaturi razlikuje od nje ne samo značenjem nego i gramatičkim opisom, što se vidi iz tablice. Njezino je značenje “ono što je gnjilo, trulež”, u *Rhj* i “gljivična bolest bilja, trulež”.²⁸ U *ARj* upućuju na gnjilinu koja znači “u apstraktnom smislu, stanje, osobina čega što je gnjilo; u konkretnome, ono što je gnjilo” i to oba u muškom rodu.²⁹ Pokušat ćemo iz primjera vidjeti može li se na isti način kao i za imenicu *trulež* pristupiti tumačenju roda ove imenice. Za razliku od imenice *trulež* koja je zbog značenja *stanja* onoga što je trulo imala velik broj primjera u muškom rodu, *gnjilež* je posvjedočena gotovo redovito u ženskom rodu označujući ono što je gnjilo u osnovnom značenju (*onda je sve mutno kao gnjilež koju poplava izbaci; a kiša ko da truli oblaci iscjeduju svoju gnjilež; te je smrad te gnjileži izazvao gađenje*). U ženskom je rodu, očekivano, i kad je ono što je gnjilo nešto apstraktnije, osobe najčešće (*to su komunistička gnjilež i de-*

²⁸ I *trulež* i *gnjilež* su u *Rhj* gljivične bolesti bilja, ali je *trulež* ženskoga, a *gnjilež* muškoga roda (!).

²⁹ Primjeri iz Šuleka i Budmanija.

zserteri; močvarni mulj medijske gnjileži; Reiću, Pezzi i ostala gnjileži, sramite se). Zabilježeni su i primjeri u kojima je imenica *gnjilež* muškoga roda (*promatrat ću sav gnjilež i grdobu svoga tijela; a uljena ploha počela je već pokazivati prve pjege gnjileža*, Krleža). U prvom je primjeru moguće tumačenje *gnjileža* tijela kao njegova stanja.

Imenica se **tupež** nalazi jedino u *Parčiću* kao imenica ženskoga roda u značenju "tupavost, glupavost". Taj joj je oblik zabilježen i u *Tvorbi*. Noviji primjeri svjedoče da se ova imenica ponaša slično imenici *davež* ili *gnjavež*, a njezino se značenje svodi na dosadu, dosađivanje koje sadržava nešto glupo, što zatupljuje (*caruju techno, hip-hop i opća tupež estrade samo se preklapa, ali ti ništa neće naručiti niti nakon tupeži u trajanju od 60 minuta; dosta tupeži - ovo je odlučujući trenutak ovog komada; ali dosta tupeža - mi sad raspravljamo o važnim stvarima*) ili na osobu kojoj se takva osobina pripisuje (*ne želim o tome raspravljati s takvim tupežom kao što si ti; ono tupež tupež*), koja je tupa, glupa, dosadna. U primjeru *a u moždanima nastaje neka tupež. I on, ne misleći na riječi svoje, gotovo još gluplje nastavi...* autor (Leskovar) po svoj prilici misli na nekakvu tupost, nemogućnost pronalaska pravih riječi.

Zanimljiva su i značenja koja se pojavljuju uz imenicu **pilež**. U *VA* je objašnjena drugom imenicom – *davež*. Dakle, misli se na proces dosađivanja i na onoga koji dosađuje. To je novije značenje vjerojatno u vezi s glagolom *piliti* (*piliti*) koga što u žargonu znači "dosađivati mu, gnjaviti ga". U *ARj*, *Benešićevu* i *Parčićevu* rječniku značenje je "perad, pilad, pilići", u *Parčiću* još i "dječurlija" što je zabilježeno i u jednom dijalektalnom rječniku.³⁰ U gramatičkom su opisu rješenja raznolika. U *VA* i *Benešiću* samo je muški rod jednine, u *ARj* također, ali navodi da se u Hercegovini pojavljuje ta imenica u ženskom rodu; *Parčić* ima oznake za zbirnu imenicu u muškom rodu i samo muški rod. U *Tvorbi* ova je imenica označena s nastavkom *-i* u genitivu jednine, dakle, kao imenica ženskoga roda. Primjeri nam pokazuju upotrebu u značenju: 'dosadan, naporan posao, dosađivanje' (*i ne bi mi to bio neki pilež da me grozno ne bole leđa; igra na lakim notama nostalgije i folklorni pilež*) gdje bi se *pilež* mogao zamijeniti npr. imenicom *gnjavež* ili *davež*. Jedan stariji primjer iz Matoša potvrđuje i značenje peradi (*a ujak za mnom podviknuo da se sav ratoborni i pitomi pilež razletio kud-kamo*). Budući da je ovo prvo značenje jedino danas u upotrebi (u standardnom jeziku), muški bi rod jednine bio gramatička odrednica koju bismo pridodali ovoj imenici.³¹

³⁰ Pilež – sitna dječica, nejačad (*Rječnik imotsko-bekijskoga govora*, preneseno iz *Život i običaji u Imockoj krajini* fra Silvestra Kutleše).

³¹ Ova je imenica u značenju peradi puno češća u srpskom jeziku gdje se pojavljuje i u muškome i u ženskom rodu. U srpskom su jeziku inače imenice sa sufiksom *ež* većim dijelom ženskoga roda.

5. Zaključak

Pokušaj da se normirana rječnička građa stavi u odnos prema konkretnoj upotrebi na primjeru “kolebljivih” imenica sa sufiksom *-ež* otkrio je neke zanimljive pojave, ali i upozorio na zamršene probleme. Uočeno je da promotrene imenice (naizgled) istoga morfološkoga sastava (točnije, s istim tvorbenim morfemom *-ež*) mogu sadržavati različite gramatičke i značenjske kategorije. U gramatičkom smislu te imenice mogu pripadati različitim morfološkim kategorijama: 1. muškome rodu jednine, 2. muškome rodu množine, 3. ženskomu rodu jednine (i množine?), a mogu biti i 4. zbirne imenice (samo u jednini) u oba roda. U značenjskom smislu klasifikacija je znatno složenija. Naime, prema primjerima iz korpusa moglo se uočiti kako ponuđene rječničke odrednice i primjeri kojima su potkrijepljene (a oni su nažalost rijetki) u nekim slučajevima ne odgovaraju značenju koje se za određenu imenicu nalazi u upotrebi na terenu. Njihova semantička nestabilnost uvjetuje i gramatičku, te bi se u budućoj klasifikaciji svakako trebalo više osloniti na korpus koji će potvrditi stvarnu im upotrebu. U slučaju da imenica ima dva značenja, navela bi se oba, s primjerima iz kojih je vidljivo u kojemu su rodu ili broju (naravno, ondje gdje takva razlika postoji). Važan je i redosljed značenja koji će pratiti redosljed gramatičkih oznaka (ako, primjerice, piše *m i ž*, bilo bi dobro da prvo značenje bude ono u kojem je ta imenica muškoga roda). U pokušaju određivanja značenja važno je razmotriti je li pojedina imenica upotrijebljena u doslovnome ili prenesenom značenju, označuje li jedan primjerak ili više njih, označuje li se njome što živo ili neživo. Pokazalo se, naime, da upravo odnosi doslovnosti, broja i živosti imaju važnu ulogu u gramatičkom opisu navedenih imenica. Tako u doslovnom značenju imenica može označivati vršenje kakve radnje, trajanje kakva procesa, rezultat radnje ili procesa te ono što je njime nastalo, a u prenesenome nekakvo opće stanje ili tip osobe/osoba. Analiziranjem pojedinih primjera uočena su neka opća obilježja koja bi se mogla primijeniti pri određivanju roda i broja ovim imenicama. Unošenjem navedenih obilježja u opis mogle bi se izbjeći nedosljednosti pri izradbi budućih rječnika hrvatskoga jezika.

Za veći broj imenica sa sufiksom *ež* (radne imenice i one koje označuju predmete) nema kolebanja, one su muškoga roda (npr. *drijemež*, *bodež*), kao i imenice koje znače kakvo stanje (npr. *trulež*, *mutež*). Imenice koje označuju ono što je *kakvo*, doslovno ili preneseno, što mu je obilježje, najčešće su ženskoga roda (npr. *trulež*, *mutež*). U imenica koje označuju skup istovrsnih jedinica s obilježjem živo prednost ćemo dati ženskomu rodu (npr. *klatež*, *starež* analogno imenici *mladež*). Kad se ovim imenicama označuje jedan predstavnik, tj. vršitelj kakve radnje, muškoga su roda (npr. *davež*, *klatež*).

Navedeni opis pokazuje i zanimljivu lingvističku pojavu koja je ravnoteža smanjivanju broja morfoloških kategorija, odnosno smanjivanju broja članova *i*-sklonidbe.

Značenjski prozirne ili jednoznačne riječi imaju i jednoznačan gramatički opis (npr. *mladež*, *lupež*, *šiljež*, *lavež*, *drijemež*, *metež*). Riječi koje poprimaju ponešto drukčije (ili novo) značenje katkada ga nastoje aktualizirati upravo promjenom roda (npr. *gnjilež*, *sitnež*, *mutež*). Dakle, živa upotreba roda omogućuje gramatičko razlikovanje uslijed značenjskih razlika, svojevrsno preoblikovanje koje vodi k nastanku novih riječi. Iz toga bi se mogao nazrijeti i jedan od uzroka jezičnih promjena općenito.

Izvori:³²

- ANIĆ, VLADIMIR 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- BABIĆ, STJEPAN 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BENEŠIĆ, JULIJE 1985-1990. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Zagreb: JAZU.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2002. Zagreb: Novi liber.
- Jezični savjetnik s gramatikom* 1971. uredio Slavko Pavešić. Zagreb: Matica hrvatska.
- MATEŠIĆ, JOSIP 1965-1967. *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, 1-4. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- PARČIĆ, DRAGUTIN 1901. *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Zadar. [Pretisak: Zagreb 1995.]
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Rječnik hrvatskoga jezika* 2003. uredio Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.
- Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* 1967. Novi Sad: Matica hrvatska - Matica srpska.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 1880-1976*. I-XXIII, Zagreb: JAZU.

³² Potvrde s citiranim primjerima pronađene su na različitim hrvatskim mrežnim stranicama (od unesenih književnih djela preko dnevnoga tiska do privatnih korisničkih stranica) pomoću mrežnoga pretraživača *Google*.

- ŠAMIJA, I. BRANKO 2004. *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrećana Zagreb.
- TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Veliki Anić 2003. *Rječnik hrvatskoga jezika*, priredila Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi liber.

Le flottement grammatical et sémantique des noms bisyllabiques qui se terminent en *-ež*

Résumé

L'article traite la forme grammaticale aussi bien que la signification des noms bisyllabiques croates qui se terminent en *-ež*. On constate que dans des dictionnaires de la langue croate il y a une différence dans la description de ces noms du point de vue grammaticale et sémantique. La question porte sur leur genre et quelquefois le nombre. En comparant ces données à celles qu'on peut trouver aux sites Web ou dans des journaux; à partir des exemples actuels, on analyse leur emploi. On cherche à montrer que le choix entre la forme masculine et féminine de ces noms dépend souvent de la signification double qu'ils portent. Autrement dit, l'incertitude dans l'emploi des formes est liée avec la compréhension du sens de ces noms. On a essayé de montrer que c'est à l'aide du changement du genre qu'on actualise quelquefois une nouvelle signification du nom donné.

Ključne riječi: rječnici hrvatskoga jezika, imenice sa sufiksom *-ež*, oblici, značenje, upotreba

Mots - clés: dictionnaires de la langue croate, noms en *-ež*, formes, sens, emploi